

GHEORGHE CRĂCIUN AND THE CONSCIOUSNESS OF LITERATURE

Iulian Boldea

Prof., PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Gheorghe Crăciun is a writer for whom the epic vocation meets the temptation of theorizing, with the effort of self-clarification, the clarification of some literary concepts, of aesthetic phenomena with a lower or higher degree of generality. Unanimously recognized as one of the most important post-war writers, Gheorghe Crăciun was included among the representatives of the new postmodern paradigm, attracted by textualism and metafictionality. Gheorghe Crăciun's statements about body and letter, literature rhetoric and codes of corporality, correlative entities that mutually determine their relief and conformation preserve their actuality intact. The essays of Gheorghe Crăciun eloquently demonstrate a fine analytical spirit, a suggestive ability to dissociate the expressive nuances of literature, but, last but not least, a certain vocation of synthesis.

Keywords: literary theory, concepts, postmodern paradigm, textualism, synthesis

Corpul ca limbaj

Prin studiile și eseurile sale (*Cu garda deschisă*, 1997, *Introducere în teoria literaturii*, 1997, *În căutarea referinței*, 1998, *Aisbergul poeziei moderne*, 2002 etc.) Gheorghe Crăciun a dovedit o remarcabilă deschidere conceptuală, dar și o fervoare a descifrării structurilor operelor literare, analizate cu rigoare, interpretate din perspectivele cele mai neașteptate. Demne de interes sunt, astfel, textele de aspect teoretic pe care Gheorghe Crăciun le include în *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*. De altfel, în întregul ei, generația '80 a dovedit o deschidere teoretică remarcabilă; chiar dacă la început ezitantă sau fluctuantă, conștiința de sine teoretică a generației s-a precizat cu tot mai multă fervoare. Profunde, chiar dacă nu spectaculoase conceptual, sunt enunțurile critice ale lui Gheorghe Crăciun despre raportul dintre ficțiune și text, despre textualizare și textualism, dar și despre amplificarea conștiinței teoretice a prozatorilor: „Un fapt imediat observabil este acela că ultimul val de prozatori de formulă scurtă se impune printr-o redutabilă sporire și adâncire a conștiinței teoretice. Privită cu suspiciune de unii critici, repudiată sub acuzația sterilității și a lipsei de interes imediat, preocuparea autorilor, explicită sau nu, pentru mecanismele generării și funcționării textului narativ este, de fapt, semnul unui proces de maturizare a spiritului estetic. Sigur că talentul va avea întotdeauna câștig de cauză în fața experimentului pur și simplu formal și forțat, dar aceasta nu înseamnă a exclude din conduita textuală a unui prozator gustul experimentării unor modalități fără un precedent epic, dorința sa de a-și explica și de a-i arăta cititorului raporturile subiectului uman cu limbajul care îl constituie în chiar actul scrierii, efectele psihologice ale manipulării unor instrumente lingvistice și retorice creatoare de iluzie (pentru că, orice s-ar spune, literatura este iluzie)”. Descriind fizionomia intelectuală a colegilor de generație, Gheorghe Crăciun constată „formația lor culturală și literară firească”, dar și lipsa complexului „asimilării unor valori în dezacord cu etapele biologice ale edificării de sine”, atrăgând, totodată, atenția că „astăzi activitatea prozatorului ce se dorește stăpân pe mijloacele sale și pe dimensiunile proprii sale viziuni pare amenințată de însuși spațiul literaturii înconjurătoare”. Între cele mai relevante criterii și norme ale scriiturii pe care și le-au însușit prozatorii generației optzeciste, Gheorghe

Section: LITERATURE

Crăciun scoate în relief faptul că „deliteraturizarea percepției și a discursului narativ, punerea în discuție a unor «relații de producție» estetică până acum trecute sub tăcere (scris-citit, enunț-enunțare, autor-narator-personaj, limbă vie-limbaj, descriere-povestire, povestire-prezentare), revizuirea naturii și importanței categoriilor de «specie» și «gen», reconsiderarea practică a conceptelor de «invenție» și «reprezentare», opțiunea pentru «text» ca structură deschisă sunt probleme care apar în manifestările acelei conștiințe teoretice despre care vorbeam mai înainte”. Gheorghe Crăciun face parte, fără nicio îndoială, din categoria acelor creatori înzestrați cu o doză de reflexivitate de cea mai nobilă anvergură. Aserțiunile sale despre practica scrisului, despre asumarea realului prin intermediul limbajului, despre criza limbajului sau despre ficționalizarea realului sunt cât se poate de temeinic reliefate și argumentate: „Sondarea unei lumi de o extraordinară complexitate, în care structurile sociale cunosc o dinamică fără precedent în care stresul psihic, procesul RTS, bombardamentul informațional, agresiunea mediului tehnologic asupra senzorialului, sincoparea fluxului mental sunt evidențe ale cotidianului, pretinde, de cele mai multe ori, construirea din mers a uneltelor de lucru, recondiționarea procedeele literare preexistente sau dinamitarea lor, modificarea rapidă a perspectivelor de percepție și emitere a discursului, apelul la documentul brut și la vocabularul limbajelor specializate, concentrarea pe formele de manifestare ale limbajului oral, adaptarea mișcării sintactice la ritmul povestirii, relatării, analizei, la ritmul «textuării» în ultimă instanță. Ironia, pastișa, parodia, citarea și autocitarea se leagă de același mod specific al punerii problemelor subiectului într-un univers în care, lucrul e prea bine știut, cultura s-a transformat pentru om într-o a doua natură. Acestea ar fi câteva dintre caracteristicile cele mai generale ale ideologiei estetice profesate de prozatorii ultimului val, cel de-al treilea dacă e să socotim din 1965 încoace”.

Enunțurile lui Gheorghe Crăciun despre corp și literă, despre retorica literaturii și codurile indescifrabile ale corporalității, entități corelative, ce își determină reciproc relieful și conformația își conservă intacte actualitatea și stringența conceptuală: „Indiferent de diversitatea concretă a scrierilor ce o compun, litera literaturii se dezvoltă pe sistemul osos al unui cod retoric, pe o sumă de procedee specifice, în interiorul unui limbaj care o distinge de celelalte limbaže. Litera ca și literatura sunt forme de stabilizare a unor reprezentări momentane. Orice stabilizare produce însă întotdeauna și o convenționalizare a imaginilor în uz și atunci, mai devreme sau mai târziu, revoluția sensibilității va aduce cu sine contestarea literei și pledoaria pentru «noul trup», pentru o altă manifestare a senzorialității, a sentimentului, a iubirii, pentru o natură și o consistență a lumii altfel înțelese. Nu acesta e, oare, de exemplu, cazul romantismului? Regula jocului e însă cât se poate de limpede: aberațiile de la un sistem literal și literar dat ale mișcărilor aparent spontane centrate pe o nouă conștiință a trupului sunt rupturi care ne oferă, de fapt, tocmai garanția perpetuării literaturii prin continuă înnoire”. Teoreticianul relevă, în continuare, modul în care între revoluțiile ce se derulează în psihoistoria percepției umane și devenirea spectaculoasă a retoricii literaturii se stabilește un raport de indeterminare, de relevanță reciprocă: „Orice determinare și cercetare a petelor albe de pe harta percepției duce invariabil și la o primenire retorică, la o schimbare a caracterului de literă, dacă putem spune astfel. Trupul își construiește cu migală perioadele sale de evadare și regăsire a libertății naturale, pentru a deveni din nou același prizonier periculos al instituției gramatice. Autenticitatea și naturalitatea trăirii, a experiențelor în afara uzajului temperamental sunt cu timpul canonizate chiar în straturile cele mai de sus ale domeniului pe care inițial acestea îl contestau (...). Raportul dintre trup și literă ascunde, pe de altă parte, și un alt important dinamism: acela care contrapune limbii (vorbirii), scrierea, scriitura (limbajul)”. Imaginarul și corporalitatea se comportă, crede Gheorghe Crăciun, pe urmele lui Roland Barthes, asemenea unor vase

comunicante ce-și măsoară dimensiunile și limitele prin interdependența ce le susține metabolismul. Iar teza preeminenței literarului asupra corporalității e relativizată cu finețe de eseist: „Regența literarului asupra corporalului nu încetează nici un moment să fie parțială, iluzorie și provizorie, tocmai pentru că trupul e viu și litera nu, tocmai pentru că trupul știe întotdeauna mai multe despre lume și limbă și e mai bogat în sensuri potențiale decât orice literatură efectivă. Ori de câte ori intră în text, trupul simte că litera îl obligă la o sintaxă improprie care-i transformă simultaneitatea într-o linearitate, la un limbaj oricât de rafinat care nu face altceva decât să-i aproximeze natura și anvergura. Trupul nu e limbajul și tocmai această non-identitate instituie spațiul privilegiat prin dramatismul său al literaturii”. Eseurile lui Gheorghe Crăciun demonstrează, în mod elocvent, un fin spirit analitic, o sugestivă capacitate de disociere a nuanțelor literaturii și ale literarității, dar, nu în ultimul rând, și o certă vocație a sintezei. Aflate la limita dintre rigoare și „spiritul de finețe”, aceste texte sunt mărturii ale dinamismului/ dramatismului unei conștiințe literare în perpetuă interogație a lumii și a propriului sine, documente sufletești și intelectuale ale unui scriitor care își definește cu luciditate propria condiție, statutul său specific, în fața unei realități polimorfe, ce i se impune ca o permanentă provocare. A devenit un adevărat truism afirmația conform căreia conștiința modernă și postmodernă e una “duplicitară”, lipsită de coerență, neomogenă, într-un cuvânt, descentralizată. Scriitorul zilelor noastre beneficiază, în egală măsură, de resurse primordial-creatoare, dar și de potențialități critice și teoretice. O dată cu imaginea realității, în reliefurile paginii scrise transpare, nu de puține ori, efigia eului creator, amprenta sa stilistică și retorică, dinamica interogațiilor sale cu privire la finalitățile propriului demers estetic. În acest fel, personalitatea scriitorului capătă o pregnanță aparte, o complexitate evidentă, căci, în măsura în care textul operei poartă în sine nu doar reflexele realului dar și obsesiile, întrebările, îndoielile autorului cu privire la textul în curs de a fi creat, se produce o dublă focalizare a scriiturii, cu șanse reale de a obține un efect stilistic/ estetic de pronunțată eficacitate. Gheorghe Crăciun este un astfel de scriitor pentru care vocația epică se întâlnește cu tentația teoretizării, cu efortul de autoclarificare, de limpezire a unor concepte literare, a unor fenomene estetice cu un grad mai mic sau mai mare de generalitate.

Adecvarea la concept

Unanim recunoscut ca unul dintre cei mai importanți prozatori ai perioadei postbelice, Gheorghe Crăciun a fost inclus printre reprezentanții noii paradigme postmoderne, atrași de textualism și de metafictionalitate. În această privință, Nicolae Manolescu observă că „proza lui Crăciun e bogată, deasă de senzații, impresii, imagini. Realitatea e privită de aproape, prin lupă, ca și la Nedelciu. Vecinătatea ochiului și a obiectului conduce la un realism ciclopic, în care detaliile capătă dimensiuni mărite, iar porozitatea textului creează iluzia unor cratere și a altor accidente vulcanice”¹. De altfel, trebuie precizat că și Eugen Simion îl încadrează pe Gheorghe Crăciun în categoria scriitorilor care contribuie „la afirmarea unei poetici a textualismului românesc”². Pentru Virgil Podoabă textualismul lui Gheorghe Crăciun este un „semn al evaziunii scriitorului din existență”, pentru că prozatorul „avea - și încă cu asupra de măsură - despre ce scrie, dacă ar fi voit într-adevăr: despre experimentul fără precedent, căruia îi era supus omul în această zonă a lumii și care-l transformase într-o specie antropologică nouă”³. Pe de altă parte, s-a mai subliniat, pe bună dreptate, și faptul că scriitorului „regimul narativității i s-a părut dintotdeauna facil și protestează contra refuzului

¹Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 1361

²Eugen Simion, *Scriitori români de azi, IV*, Editura Cartea Românească, 1989, p. 616

³Virgil Podoabă, *Metamorfozele punctului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004, p.178

literaturii de analiză, iar dacă cititorul strâmbă din nas Crăciun îl pune la punct și-l trimite să-și ia în serios menirea, adică adecvarea”⁴. Ideea autonomiei textului literar e nu mai puțin prezentă în paginile lui Gheorghe Crăciun, fapt observat de Mihaela Ursa, în monografia sa: „Pe de altă parte însă, textul începe să se comporte aberant și să refuze, în numele întoarcerii mereu posibile la acea zonă a deschiderii tuturor virtualităților (textul revine prin urmare înapoi la faptele știute și rămâne o vreme în locul acesta al unor multiple posibilități), firescul contract de proprietate pe care îl încheiase până acum în deplină pace cu autorul”⁵. Desigur, o astfel de insistență punere în ecuație a aporiilor textuale conduce, așa cum observă Radu G. Țeposu, la un fel de rarefiere a epicului, textul devenind, uneori, „o relatare despre ideea de carte, despre propriile ei intenții, o încercare prelungită de a prinde autenticitatea actului scrierii în chiar protocolul textuării. Metoda e, așadar, unicul obiect de investigație, lăsând în mod fatal și impresia unei anume vacuități epice, a unei desubstanțializări a prozei”⁶. Textualismul e o realitate incontestabilă a prozei lui Crăciun, percepută ca atare și de Gheorghe Perian, care observă că „prozatorul Gheorghe Crăciun pare să se fi născut textualist așa cum Athena s-a ivit pe lume gata îmbrăcată și înarmată. Spre deosebire de alți scriitori ai generației ‘80 mai puțin severi cu propria lor producție literară, el s-a ferit de la început să arate cititorilor ceva din căutările, etapele sau progresele sale, publicând o carte, romanul *Acte originale/ Copii legalizate* (1982) doar atunci când avea o identitate deja constituită. Din această cauză, textualismul nu pare a fi, în cazul său, un punct de sosire, ci un fenomen original”⁷.

Studiile teoretice ale lui Gheorghe Crăciun au circumscris, între temele lor majore, și problematica postmodernismului și a avatarurilor sale. Postmodernismul e caracterizat, între altele, de o remarcabilă conștiință de sine a scriitorilor care, prin intermediul unei insistente autoanalize, recuperează o imagine elocventă a propriului efort estetic, a propriei personalități, în fond. Mitul “inocenței” și al spontaneității autorului e, în acest fel, spulberat, în beneficiul lucidității și autoreflexivității, ce devin elemente dominante ale proiectului estetic, constante fundamentale ale unui demers literar ce-și propune nu doar transcrierea realității “exterioare” dar și punerea în valoare a tehnicilor expresive prin care această realitate se lasă radiografiată. *Ficțiunea și metaficțiunea* se dovedesc a fi, astfel, termenii unei ecuații ce capătă un cu atât mai pregnant relief cu cât mitul scriitorului “total” e, cam de multă vreme, inactual. De altfel, pentru Linda Hutcheon (*Narcissistnarrative: The Metafictional Paradox*) metaficțiunea “nu reprezintă atât o despărțire de tradiția mimetică a romanului, cât o restructurare a ei. E simplist să spui, așa cum au făcut-o recenzenții ani de zile, că acest tip de ficțiune e sterilă, neavând nimic de a face cu «viața»... eu aș spune mai degrabă că această conexiune «vitală» a fost reformulată la un nou nivel – cel al procesului narării și nu al produsului narativ”.

Foarte elocventă pentru condiția postmodernă a scriitorului român e cartea lui Gheorghe Crăciun *Cu garda deschisă* (1997), centrată pe ideea condiției scriitorului într-o lume ce nu încetează să-i infirme iluziile, dar care nu poate exista, s-ar zice, fără această oglindă a esteticului, a literaturii care să-i confirme și să-i valideze identitatea. Într-o “intervenție” despre *Scriitorul și puterea sau despre puterea scriitorului*, Gheorghe Crăciun observă că “adevăratul stăpân al realității e scriitorul și nu omul politic. Puterea are întotdeauna nevoie de o imagine a realității care să-i convină. Care să o confirme. Puterea are

⁴ Al. Cistelecan, *Ultimul ardelean*, în *Aide Memoire*, Editura Cartea Românească, 2007, p.210

⁵ Mihaela Ursa, *Gheorghe Crăciun*, Editura Aula, Brașov, 2002, p. 22

⁶ Radu G. Țeposu, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, p.196

⁷ Gheorghe Perian, *Scriitori români postmoderni*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996, p.187

nevoie de imagini artificiale pe care nici măcar nu le poate produce și oferi cu propriile-i mijloace. Scriitorul e singur și el nu dispune decât de talentul, vocația și libertatea sa. Sunt calități pe care scriitorul adevărat nu le poate împrumuta, negocia sau vinde. În fața scriitorului, puterea e handicapată. De aici toată această dramă a incompatibilității. În relația dintre scriitor și putere, cel care are de fapt puterea, și asta la un nivel superior celui politic, e scriitorul”. Nereprimându-și, astfel, acest orgoliu, justificat oarecum, al preeminenței – într-un absolut axiologic, poate, și mai puțin în contingent! – esteticului asupra politicului, Gheorghe Crăciun abordează, în cartea sa o arie largă de teme, de la *(In)actualitatea prozei și Literatura noastră și ideea de direcție*, teme așadar de reflexie exclusiv teoretică, până la reacțiile mai prompte, mai angajate în dinamica politică a momentului (*Puterea între vid și plin, Cântare lemnului, Literatura străzii, Minciună comunistă și adevăr românesc, Feedback post totalitar, Starea pe loc sau Patriotismul la români*). Foarte interesante (și fecunde în plan teoretic) sunt, de asemenea, reflecțiile eseistului despre “ideea de direcție” în literatură. După ce observă, cu o resemnare mai degrabă mimată, că “direcțiile sunt o fatalitate necesară într-o cultură”, pentru că ele “țin de regimul necesității în sens teologic, în măsura în care ele tind spre constituirea unui ansamblu cultural închis, specific”, Gheorghe Crăciun își focalizează atenția asupra noutății, de limbaj și de conținut, pe care orice direcție o presupune. Transformarea codurilor literare în funcție de necesitățile unui anumit moment estetic, restructurarea “orizontului de așteptare” al cititorului, recuperarea, dintr-un unghi nou, a tradiției, toate aceste elemente intră în configurarea unei definiții pertinente a ideii de direcție: “orice direcție presupune o reacție și orice direcție presupune o orientare mimetică, în sensul adecvării ei la un «spirit al timpului», pentru că ea nici nu-și merită numele dacă nu se orientează spre exterior (...). Direcțiile sunt sincronice, imitative, pentru că ele țin de un anume sentiment interior al timpului, de ceea ce a fost numit «timpul lung al istoriei»”.

În aceeași direcție a asumării teoretice a literaturii, ni se propun, în eseu *Autenticitatea ca metodă de lucru*, câteva precizări cu privire la ideea de autenticitate, care, în viziunea teoreticianului, nu e nimic altceva decât o convenție literară între atâtea altele, ce presupune adecvarea expresiei literare la realitate. Datele noii autenticități ce modelează demersul prozatorilor români postmoderni sunt nuanțate prin “pregnanța și densitatea reprezentărilor, fidelitatea «redării», suplețea și relevanța individuală a viziunilor prin care dialectica lumii e adusă în text”. Desigur, normele și criteriile autenticității presupun, ca un element indispensabil, exercițiul autoreflexiv, cunoașterea propriului demers creator, autentificarea, cu alte cuvinte, a propriilor percepții și senzații. Conceptul de *text*, ca instanță ce transcende “instituția” genurilor și speciilor literare, traduce mult mai eficient și mai limpede această voință de autenticitate, “de adecvare la real a percepției și mijloacelor de lucru”. Într-o ținută interogativă mult mai bine precizată se conturează eseu *Știința inefabilă*, care circumscrie statutul teoriei literare, disciplină ce desemnează un spațiu al metamorfozelor conceptuale continue, în care “adevărurile definitive” poncifele, ierarhiile, sau adevărurile prestabilite excluse. Eseistul observă, pe bună dreptate, că teoria literară nu oferă certitudini incontestabile, dar, în schimb, contribuie în suficientă măsură la consolidarea conștiinței de sine a unei literaturi. Chiar dacă teoria literară pare să fie o știință “nespecifică”, o disciplină “predispusă la o continuă experimentare de noi metode și modele”, totuși, trebuie să acceptăm, alături de eseist că, “în ciuda vocilor de sirenă ale pedestrelui impresionism disprețuitor de concepte (...) conștiința unei literaturi nu poate fi decât teoretică. Să nu uităm că, artistic și omeneste vorbind, somnul teoriei naște întotdeauna monștri: grafomanie, diletantism și mediocritate agresivă”.

Textele lui Gheorghe Crăciun din volumul *Cu garda deschisă* sunt, prin anvergura teoretică, prin deschiderile conceptuale fecunde, dar și prin “pragul etic” pe care îl presupun,

Section: LITERATURE

pledoarii în favoarea unei percepții lucide a literaturii, interogații – lipsite de patetism dar și de orice retorică a iluzionării, întrebări lucide asupra condiției scriitorului ca martor, actor și regizor al propriului său destin. Nu întâmplător, proza lui Gheorghe Crăciun a fost apropiată de performanțele nonepice ale noului roman, de către Nicolae Manolescu, de exemplu, care afirmă că „minuțios descriptivă, proza aceasta o moștenește pe aceea a *noului roman* importat cu un deceniu în urmă de romancierii ai generației ‘60 precum Sorin Titel, D. Țepeneag sau Nicolae Damian (astăzi uitat deși el este autorul celor mai reușite *copii legalizate* după Robbe – Grillet și compania)”⁸. Desigur, reflecțiile despre condiția prozei sunt dominante în secțiunea teoretică a volumului, lucru explicabil, dacă ne gândim că autorul e unul dintre cei mai semnificativi prozatori ai generației sale, dar nu mai puțin incitante, în spiritul și litera lor, sunt întâmpinările critice provocate de, să zicem, proza lui Mircea Nedelciu (*Realitate și izomorfism textual*), de critica Monicăi Lovinescu (*Critica “primului cerc”*) sau de creația lirică a lui Gellu Naum (*Gellu Naum, contemporanul nostru*) ori Ioan Flora (“*Tălpile violete*” sau *explozia anecdoticului în poem*). În altă ordine de idei, eseurile despre Mircea Martin (*Criticul și profunzimea*), Adrian Marino (*Homoeuropaeus*), Mircea Eliade (*Principiul autenticității*) sunt tot atâtea demersuri pentru ideea de universalitate și integrare a culturii românești în spațiul european.

Eseurile lui Gheorghe Crăciun demonstrează, în mod elocvent, un fin spirit analitic, o sugestivă capacitate de disociere a nuanțelor expresive ale literaturii, dar, nu în ultimul rând, și o certă vocație a sintezei. Afla-te la limita dintre rigoare și “spiritul de finețe”, aceste texte sunt mărturii ale dinamismului/ dramatismului unei conștiințe literare în perpetuă interogație a lumii și a propriului sine, documente sufletești și intelectuale ale unui scriitor care își definește cu luciditate propria condiție, statutul său specific, în fața unei realități polimorfe, ce i se arată ca o permanentă provocare. Vocația epică se întâlnește, în cazul lui Gheorghe Crăciun, cu tentația teoretizării, cu efortul de autoclarificare, de limpezire a unor concepte literare, a unor fenomene estetice cu un grad mai mic sau mai mare de generalitate. În *Căutarea referinței* (1998) e o carte de studii și articole structurată în patru secțiuni (*Contexte și concepte critice, Poezie și limbaj poetic, Subtextele prozei și Autoportret indirect*). În *Contexte și concepte critice* autorul definește sau recapitulează unele concepte ale literaturii moderne sau postmoderne, imprimând studiilor sale un caracter riguros, aplicat; aici, referințele sunt absorbite în text cu o anumită naturalețe, devenind, în fond, *contexte* în care se desfășoară demonstrația autorului. Ceea ce surprinde în aserțiunile lui Gheorghe Crăciun e caracterul lor riguros, pe cât de ferm, pe atât de relativizant. Eseistul nu-și impune, cu irepresibilă voință de a convinge, opțiunile sale; el problematizează, mai curând, caută argumente, pune sub semnul întrebării nu doar alte opinii critice, dar și propriile lui ipoteze. În studiul *Între modernism și postmodernism*, de pildă, sunt demontate motivațiile și resursele teoretice ale poeziei postmoderne, fără ca autorul să adere la o concluzie definitivă. În finalul studiului amintit, sintetizând trăsăturile definitorii ale postmodernismului, Gheorghe Crăciun face apel la o tonalitate preponderent interogativă și relativizantă: “(...) postmodernismul, în proză cel puțin, e un curent de idei care neagă posibilitățile limbajului de a impune «voci», imagini articulate ale lumii, viziuni. Chiar și atunci când el, prin agresiva sa componentă intertextuală, ia în considerare viziuni preexistente, o face pentru a le demistifica și descompune, pentru a le dezintegra și i-legitima. A spune că postmodernismul e parodic e prea puțin. Tehnica uzuală a parodiei e condusă, totuși, de o voință a construcției, de o logică a modificării registrelor stilistice (...). Ajungem astfel încă o dată la arbitraritate. «Gălăgia» postmodernistă e altceva decât spectacolul sincretic dadaist. Și totuși diferențele nu sunt atât

⁸Nicolae Manolescu, op.cit., p.1361

de mari. Să fie atunci postmodernismul forma discretă dar zgomotoasă a neoavangardismului zilelor noastre?” Dacă în acest studiu, ca și în celelalte aparținând acestei secțiuni (*Poetica explorării în lirica secolului XX*, “Pașoptism” sau “bonjurism”?, Roland Barthes și “fantasmele” textului etc.) miza este predominant teoretică, eseistul delimitând și definind “contextele” și “conceptele” fundamentale ale literaturii moderne sau postmoderne, în următoarele secțiuni ale volumului Gheorghe Crăciun își revelează calitățile de exeget, aplicate asupra unor poeți sau prozatori reprezentativi pentru literatura secolului XX (*Bacovia, simbolistul eretic, Kavafis și poezia viitorului, Metodele lui Francis Ponge, Prin oceanul întors, Școala ludică și arcanele autenticității* etc.). Demn de subliniat este faptul că între teorie și critică literară, între destructurarea și descrierea conceptelor și analiza riguroasă a textelor literare, demersul explicativ al lui Gheorghe Crăciun își află un element unificator în adecvarea continuă la obiectul cercetării; obiectivitatea, echidistanța față de conceptul, fenomenul sau textul studiat rămân constante ale interpretărilor sale. Evident, autorul nu ocolește afirmațiile paradoxale, uneori riscante, alteori de certă validitate. Nu de puține ori, însă, observațiile directe, impersonale sunt deviate înspre autobiografie, după cum adesea ținuta impersonală face loc subiectivității și confesiunii, precum în eseul *Prin oceanul întors*, în care se reconstituie, prin filigranul instabil al memorării, statura și figura exemplară a scriitorului și omului Radu Petrescu: “Este vorba despre «discreție», despre un mod de a fi ca om și ca scriitor ce trebuie să-i fi descumpănit pe toți cei care l-au cunoscut pe acest impenitent ascet al jurnalului. Discreția lui Radu Petrescu era o dominantă a ființei sale, un element conotativ chiar și al celor mai mărunte gesturi sau banale cuvinte, o trăsătură majoră, superioară, însoțind clipă de clipă perfectă civilitate a amfitrionului, a vorbitorului în public, a omului de condei, un dat structural din nervura căruia se deschideau ca aripile unui evantai toate celelalte calități ale intelectualului rasat, superior prin chiar laturile imediate ale prezenței sale fizice”.

În ciuda caracterului lor disparat, aparent neomogen, textele teoretice ale lui Gheorghe Crăciun se impun prin glisarea lor continuă între conceptualizare și subiectivitate. “Scindarea personalității celui care scrie”, observată în *Argument*-ul cărții, nu e resimțită ca opresivă, ca o ruptură alienantă în câmpul cognitiv și ontologic al scriitorului, căci “din imposibilitatea de a se determina pe sine ca subiect creator, criticul fuge spre sinele celorlalți și modelele sale interpretative sunt tot atâtea măști pe care el ar dori să le poarte. La rândul lui, scriitorul care nu este critic, chiar scriitorul cel mai obsedat de real poate descoperi că numai punerea în contact a polului pozitiv al elanului creator cu polul negativ al conștiinței critice poate declanșa acel curent continuu de care existența sa imaginară în pagină are atâta nevoie”. Dominat de obsesia autenticității, în propria creație dar și în studiile critice consacrate altora, Gheorghe Crăciun nu e mai puțin interesat de practica scriiturii; stilului său critic, alert, disponibil, depășind tirania canoanelor, pare să reflecte cu consecvență figura unui creator pentru care literatura și realul sunt polii unei fundamentale puneri în abis a propriei conștiințe artistice.

Tranzitivitatea sau „aisbergul” poeziei

Vocația teoretică a lui Gheorghe Crăciun poate fi demonstrată și prin faptul că scriitorul e conștient, mereu, de faptul că trăiește într-o lume de subiecte, de teme, de angrenaje conceptuale relevante, fundamentate pe ideea centrală a scrisului, a scriitorului și scriiturii, fapt subliniat, de altfel, de Mihaela Ursu, în monografia sa: „Cu o asemenea miză nu trebuie să ne mire faptul că substanța din care volumul este compus se comportă ea însăși neobișnuit: cartea pare alcătuită din bucăți de proză scurtă, din fragmente de sine stătătoare, autosuficiente, al căror unic principiu de coerență îl constituie tematizarea scrisului și a

actului textuării.”⁹. Cartea lui Gheorghe Crăciun despre poezia modernă, *Aisbergul poeziei moderne*, apărută în anul 2002, e, la origine, o teză de doctorat. Prin grila acestei constatări, trebuie să vedem cercetarea lui Gheorghe Crăciun ca o amplă configurare teoretică a poeziei moderne, de la Coleridge, Baudelaire, Whitman, până la ipostazierile postmodernismului. Avem de a face, în fond, cu o reevaluare a poeziei moderne, prin reconfigurarea tectonicii lirismului european modern din perspectiva celor două tipuri lirice fundamentale, reflexiv și tranzitiv. Autorul operează o distincție, fundamentală, între poezia tranzitivă și poezia reflexivă, urmărind cu minuție analitică și spirit metodic, formele particulare ale modalității poetice tranzitive. Cartea nu e întâmplător intitulată *Aisbergul poeziei moderne*. Miza e, într-un anumit sens, aceea de a demistifica unele poncife ale receptării poeziei moderne, de a sublinia o serie de trăsături ale lirismului modern lăsate oarecum în umbră de investigația critică anterioară. Paradoxal, autorul pleacă de la ideea că “orice discuție despre poezie conduce inevitabil la proză”, dar, în același timp, contrazice tranșant unele ipoteze critice referitoare la postmodernism (ale lui Cărtărescu, de pildă). Faptul că între poezie și proză relațiile, corespondențele, afinitățile sunt mult mai multe decât opozițiile tranșante, nici nu mai trebuie demonstrat. Cert este că Gheorghe Crăciun își propune în mod programatic să dezvolte, să sublinieze și să illustreze aceste legături mai mult sau mai puțin subtile dintre cele două domenii de manifestare a literaturii. Chiar conceptul de poezie “tranzitivă”, care coagulează în jurul său structura cărții, se fundamentează pe aceste corespondențe și afinități. Relativizarea prestigiului ce înconjura ca o aură poezia reflexivă e efectuată concomitent cu absolutizarea, într-un anumit sens, a poeziei tranzitive. Fără să excludă partizanatul sau retorica deloc subiectivă a unui adevăr asumat în deplin exercițiu al lucidității, Gheorghe Crăciun dovedește, în cartea sa, o limpede fervoare a dicțiunii ideilor, ce împacă spiritul metodic și patosul interogațiilor liminare, structurate, și acestea după toate regulile rigorii și ale unei priviri sistematice asupra literaturii în general. Didacticismul - superior - al cărții lui Gheorghe Crăciun reiese tocmai dintr-o astfel de știință, perfect însușită, a demonstrațiilor cu cadență logică și fermă, a ipotezelor emise cu prudență, verificate mereu, a faptelor literare examinate cu tact și interpretate cu rigoare. Recurgând la o critică, uneori excesivă, a poeziei de tip reflexiv, Gheorghe Crăciun pune sub semnul interogației și unele concepte operaționale ale teoriei literare, precum acelea de *deviere*, *abatere*, *conotație*, *opacizare*, *limbaj poetic* etc. Primele trei părți ale cărții sunt predominant conceptuale, ele fiind continuate printr-o *Scurtă istorie a poeziei tranzitive*, în care autorul încearcă să descopere o tradiție a poeziei de acest tip, filiații și corespondențe menite să consolideze statutul și anvergura conceptului respectiv. Poezia tranzitivă își modulează conformația și intenționalitatea prin intermediul a cinci dimensiuni (eul, cititorul, limbajul, versus-discursus-textus) pe care autorul le inventariază și le descrie metodic, verificând premisele și finalitățile ce le animă. Conceptul de individualitate creatoare beneficiază din partea lui Gheorghe Crăciun de o atenție cu totul specială, ce recurge la detalieri ale componentelor psihologice; se vorbește astfel de individualitatea obiectivă (care poate fi alegorică, colectivă, contingentă), individualitatea subiectivă (la rândul ei cu mai multe dimensiuni: metaforică, infrapsihică, simbolică, mistică, transrațională) și individualitatea culturală.

Gheorghe Crăciun pornește, în demonstrația sa, de la premisa teoretică prezentă în studiul lui Tudor Vianu *Dubla intenție a limbajului și problema stilului*, preluând și prelucrând conceptual cele două binecunoscute entități disociative: tranzitiv și reflexiv. În demersul său, autorul își illustrează opțiunile teoretice prin analiza poeziei bacoviene, în cadrul căreia e observată o trecere de la subiectivitate, metaforizare, reflexivitate, la

⁹Mihaela Ursa, op.cit. 21

obiectivarea vocii lirice, austeritate stilistică și tranzitivitate. Pe de altă parte, Gheorghe Crăciun observă și identitatea lirismului cu sine, precum și caracterul integrator al manifestărilor sale: "Poezia nu poate fi confundată cu un anumit spațiu al său, oricât de profund și de complex ar fi acesta, și nici cu un anumit stadiu al său de dezvoltare, oricât de sintetic și de ușor configurabil într-un model s-ar dovedi el". În viziunea criticului, poezia tranzitivă are postura (metaforic vorbind) a părții nevăzute a unui aisberg: poezia reflexivă ar fi partea văzută, aparentă, în timp ce lirica tranzitivă ar aminti de formația ascunsă, dar mult mai consistentă, a muntelui de gheață. Operând o critică, uneori severă a modernismului privit ca reflexivitate, metaforizare, limbaj deviant, Gheorghe Crăciun observă că unele caracteristici ale poeziei de tip reflexiv (echivalarea abuzivă "între poezie și metafizică, transcendență, magie sonoră, idealism, metaforă, orfism, vizionarism, impersonalitate, autoreflexivitatea discursului și motivarea limbajului" etc.) se află la antipodal trăsăturilor pertinente ale poeziei tranzitive. Tot ceea ce simbolismul repudiase din structura propriei sensibilități estetice (prozaismul, anecdotică, epicizarea, concretitudinea, elocvența, contingentul, patetismul și retorismul) se regăsesc ca forme de relief fundamentale pe harta poeziei tranzitive. În același timp, se poate spune că această carte impune autorului ei un profil oarecum dihotomic: pe de o parte apodictic, prin rigoarea și "încrâncenarea" cu care sunt clarificate și propuse conceptele și prin tăietura justă, exactă, raționalistă a aserțiunilor; pe de altă parte, se profilează aici și o altă față a spiritului critic al lui Gheorghe Crăciun: dubitativă, sceptică adesea, mereu scormonitoare, extrem de atentă la nuanțele textului, asumându-și interogația ca modalitate optimă de investigare a structurilor textului literar.

Radiografiind cele două tipuri poetice ale modernității, unul – tipul poetic reflexiv, ce beneficiază de o poziție privilegiată, de o anumită centralitate în ierarhia conceptuală "tradițională" - pornit din simbolism, și ilustrat de poeți precum Poe, Baudelaire, Mallarmé sau Rimbaud, iar celălalt, tipul poetic tranzitiv, oarecum marginal, centripet, periferic, reprezentat de Wordsworth, Whitman, Frost, dar și de poeții postmoderni, Gheorghe Crăciun, insistă, cum era și firesc, asupra reperelor diacronice ale tranzitivității, inaugurată de Whitman, prezentând, cu un anumit "firesc" al gesticulației critice, universul tematic și relieful stilistic al unor poeți americani sau europeni reprezentativi pentru această poetică. În demonstrațiile sale, Gheorghe Crăciun se sprijină nu atât pe Hugo Friedrich sau Carlos Bousoño, cât, mai ales, pe Jovan Hristic, care susținea că "exprimarea prin intermediul prozei ni se prezintă ca una din însușirile caracteristice ale poeziei moderne". Prin însușirile pe care le presupune poezia de tip tranzitiv (retorism, numire pragmatică a lumii, eludarea construcțiilor metaforice, ignorarea epurei metafizice a lumii, utilizarea notației în locul sugestiei, miza pe contingent, odată cu repudierea transcendentului etc.), ea se apropie de un ideal al gradului zero al expresivității, într-un fel de spațiu edenic al denotației, al "obiectivității", al reprezentării veridice a unei lumi care se oferă prin toți porii simțurilor. Gheorghe Crăciun nutrește convingerea, pe care o transmite de îndată și cititorului, că evoluția poeziei se îndreaptă spre o eliminare treptată și totală a reflexivității din spațiul lirismului, se îndreaptă spre refuzul oricărei transcendențe, a oricărei speculații metafizice, în beneficiul percepției nude, al notației directe, al înregistrării nemediate a lumii. Un exemplu suficient de elocvent pentru ilustrarea acestei teze a preeminenței tranzitivității, în poezia românească, de această dată, este tocmai lirica generației '80, înclinată obsesiv și exclusiv spre fenomenalitate, spre realitatea cotidiană, spre derizoriul faptului divers, cu eludarea oricărei forme de mistificare sau autoiluzionare. Desigur, autorul cărții este conștient și de existența unei alte orientări în lirica românească actuală, prin care se încearcă extragerea unor sensuri esențiale din universul senzațiilor, accentul căzând pe incantație, muzicalitate, arhitectură interioară sever alcătuită, propensiune spre metafizic, simbolic, transcendent: "o

Section: LITERATURE

parte a poeziei zilelor noastre își întemeiază mai departe demersurile pe utopia unui limbaj poetic unitar, deși variat și variabil, omogen, deși difuz și nuanțat, totalizant, metafizic, simbolic, cu aspirații orifice". Desigur, nu de puține ori disocierea între poezia de tip reflexiv și aceea axată pe valorile tranzitivității e destul de dificil de realizat, pentru că limitele între cele două tipuri poetice sunt adesea fluctuante, greu de exprimat, de fixat, de înregistrat. Autorul subliniază această dificultate, remarcând, în tonalitate interogativă, că "există o mulțime de situații în care e dificil să decizi între caracterul tranzitiv sau reflexiv al unui text și posibilul său caracter lingvistic. Putem noi spune cu toată convingerea unde sfârșește poezia limbajului și unde începe poezia eului, a existenței?". Fără îndoială că, din rațiuni polemice, în vâltoarea demonstrației, Gheorghe Crăciun apelează uneori la fraza acerbă, la enunțul tăios, dar tot pe atât de riscant și de greu de demonstrat, pentru a sublinia inconsistența poeziei de tip reflexiv ("Punerea semnului egalității între poezie și lirism, metaforă, magie sonoră, sugestie, ambiguitate, metafizică orfică etc. conduce la o restrângere intolerabilă a spațiului discursului poetic"). E, totuși, destul de greu de acceptat ipoteza lui Gheorghe Crăciun conform căreia poezia tranzitivă e cea care se va afirma în viitor în mod plener și exclusiv, pentru că poezia de tip metafizic, reflexiv și-ar fi epuizat toate resursele și posibilitățile expresive: "discursul de tip metafizic, reflexiv își epuizează ultimele avataruri. Poezia tranzitivă tinde spre gradul zero al comunicării". Această aspirație a poeziei de tip tranzitiv spre "gradul zero al comunicării" va rămâne, fără îndoială, mai degrabă un deziderat decât o realitate efectivă, ce ar putea fi probată prin texte lirice indubitabile. Construcția teoretică a lui Gheorghe Crăciun din *Aisbergul poeziei moderne* este, am putea spune, structurată dual; avem de a face, pe de o parte, cu o arhitectură speculativ-teoretică extrem de riguroasă și solidă, cu aserțiuni de evidentă fermitate, mereu ilustrate prin exemple textuale concludente. Pe de altă parte, în ariergarda discursului critic se regăsește mereu un spirit interogativ, ce practică dezinvolt îndoiala metodică, temperând excesul de raționalitate sau tăietura prea rigidă a frazei. De aici rezultă, în fond, naturaletă discursului lui Gheorghe Crăciun, dezinvoltura formulărilor sale, memorabile adesea, asumate cu feroare, rezumative sau extinse, îmbinând spiritul sintetic și acuratețea demersului analitic lipsit de orice complexe sau inhibiții.

Scrisul ca analiză și explorare

Într-o cronică la *Doi într-o carte (fără a-l mai socoti și pe autorul ei)*, Carmen Mușat subliniază constantele definitorii ale personalității teoretice a lui Gheorghe Crăciun: „Cititor atent și subtil, Gheorghe Crăciun este, ca scriitor, preocupat de «greutatea» cuvintelor așternute pe hârtie; așa se face că discursul său critic este pe cât de «impur», pe atât de dens și substanțial, lăsând impresia că nu există nimic în plus în paginile sale, nici un fel de «pauză» în care autorul să-și permită să divagheze repetitiv. Stăpânind deopotrivă instrumentele scriitorului și pe cele ale teoreticianului literar, Gheorghe Crăciun construiește pas cu pas un univers în interiorul căruia elementele ficțiunii și ale narațiunii confesive se topesc într-un demers teoretic caracterizat prin acuitate critică și claritate conceptuală (...). Gheorghe Crăciun este unul dintre puținii scriitori români cu anvergură europeană, din specia atât de rară la noi a celor ce construiesc temeinic, indiferent de domeniul în care își exersează condeiul - fie că e vorba despre literatură, critică sau teorie literară”. Labirint narativ „prin care se perindă autori, personaje, cititori, naratori ale căror roluri sunt mereu interșanjabile”¹⁰, proza lui Gheorghe Crăciun are numeroase și subtile relații și filiații cu densele construcții teoretice care îi însoțesc opera de ficțiune. Pe de altă parte, nu poate fi trecută cu vederea fina

¹⁰Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*. Editura Cartea Românească, 2008, p. 149

intuiție a calităților prozei unor colegi de generație, cum ar fi Mircea Nedelciu, căruia îi dedică unele dintre cele mai precise și mai aplicate comentarii: „La Mircea Nedelciu e vizibil interesul pentru procedeele de bas etage și pentru înregistrarea nudă a faptelor. Proza lui mizează pe instantaneu și rapiditate. Nu evită neglijențele, ba uneori chiar le afișează la modul șmecheresc simpatic. Obsesia totalității concentrice sau liniare, specifică marilor constructori de proză, este la Mircea Nedelciu absentă. Lui îi plac mișcările caleidoscopului, sclipirile poliedrice ale imaginilor, rezultate prelucrate tehnic prin mărire, micșorare, transfocare, stop cadru. Metafizica scrisului său pare în exclusivitate una cotidianistă și ea rămâne astfel chiar și în fața unui real distorsionat cum este acela cu care ia contact personajul principal din romanul *Tratament fabulatoriu*.”¹¹. Și în proză, dar și în eseuri, Gheorghe Crăciun nu face nimic altceva decât să pornească mereu în căutarea eului, a disponibilităților propriului sine, între corp și literatură stabilindu-se filiații nenumărate, cum precizează și Al. Cistelean: „problema prozei devine, pe scurt, problema trupului, iar obiectivele poeziei constau în transcrierea cât mai concretă și mai complexă, nuanțată, a trupului, potrivit convingerii că *esteticul în viață ca și în artă, înseamnă senzație*”¹². Eseurile lui Gheorghe Crăciun nu sunt, însă, caracterizate de o închidere a lor într-un cerc conceptual rigid, cu limite de netrecut și fără relație cu referențialitatea. Dimpotrivă, teoreticianul reacționează frecvent la stimulii unei realități anomice, conturând, de pildă, un portret memorabil al anticulturii: „Anticultura nu se scumpește la vorbe, la promisiuni, la inițiative formale. Ea îți vorbește despre marile teme ale zilei, despre umanism și tradiție etnică, despre actualitatea fierbinte și diversitatea de stiluri. Anticultura e generoasă cu toată lumea. Ea se propune de la bun început drept singura formă de viață spirituală posibilă. Ea promite toate condițiile, toate drepturile, și izvoare nesecate de inspirație. Ea-si trâmbițează în toate cele patru puncte cardinale promisiunile. Și așa promisiunile nu costă nimic... Anticultura evită, pe cât posibil, problema valorii. Când nu o poate evita, ea își însarcinează purtătorii de cuvânt să afirme ritos: *noi nu ne vindem țara...* Anticultura va pretinde întotdeauna că ea e chiar cultura veritabilă... Ea nu e mincinoasă și inconștientă, ci cinică și grobiană”¹³. Un eseu reprezentativ este, pe de altă parte, *Desenul și scrisul*, în care se regăsește, în formulare memorabilă și precisă, întreaga poetică a scrisului său, fundamentată pe principiul revelației trupului de cuvinte: „Mi se pare acum că epicul mereu ambiguu, aparent incongruent și aleatoriu, mereu suspendat și construindu-se în aer, deasupra paginilor, cum ar spune Radu Petrescu, al cărților mele arată cât de mult aș vrea să desenez ceea ce nu poate fi decât vorbit, povestit... Povestirea, în măsura în care ea se poate, totuși, constitui, nu poate fi decât o operație profund nesinceră și artificială. Povestirea transcende realul. Ea nu este în nici un caz o modalitate de a-l stăpâni. Lumea nu poate fi posedată prin narațiune... A scrie înseamnă a descrie. Scrisul e analiză, explorare, explicare, umplere, anulare sau nimic”¹⁴. Un portret sugestiv, din linii austere dar precise, portret în care, poate, scriitorul și eseistul s-ar fi regăsit, schițează Paul Cernat: „Cerebralitate și corporalitate, experiment și angajare ontologică, raționalitate și pasiune, spirit critic și pragmatism liberal sincronist, sofisticare și dramatism sobru, spirit constructiv și laborios, scormonind tenace în pliurile textului către adevărul ființei de carne și sânge: iată numai câteva etichete pe care, probabil, Gheorghe Crăciun nu și le-ar fi refuzat.”¹⁵

¹¹ Gheorghe Crăciun, *Doi într-o carte (fără a-l mai socoti și pe autorul ei)*. Fragmente cu Radu Petrescu și Mircea Nedelciu, Editura Grinta, Cluj, 2003, p.17

¹² Al. Cistelean, *Gheorghe Crăciun, eseist*, Revista *Cultura*, nr. 8, 2011, p. 14

¹³ Gheorghe Crăciun, *Reducerea la scară*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999, p. 24

¹⁴ Ibidem, p. 152

¹⁵ Paul Cernat, *La plecarea lui Gheorghe Crăciun*, în *Observator Cultural*, nr. 358, 2007, p. 9

Prin studiile și eseurile sale, Gheorghe Crăciun a dovedit cu prisosință că posedă arta substanțializării conceptelor, reconstituind relieful viu, impalpabil al operelor literare, inventariind structuri și forme ideatice, într-un stil ce reunește rigoarea lipsită de emfază și aderența empatică la discursul literar.

BIBLIOGRAPHY

- Andrei Bodi, *Un mare roman*, în revista "Cuvântul", nr. 9, septembrie 2004
- Andrei Bodi, Georgeta Moarcă (coord.), *Trupul și litera: explorări critice în biografia și opera lui Gheorghe Crăciun*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012
- Iulian Boldea, *Vârstele criticii*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005
- Iulian Boldea, *Critici români contemporani*, Editura Universității „Petru Maior”, Tîrgu Mureș, 2011
- Paul Cernat, *Aisbergul poetic al lui Gheorghe Crăciun*, în revista „Observator cultural”, nr. 165-166, 2003
- Al. Cistelean, *Aide Memoire*, Editura Cartea Românească, 2007
- Al. Cistelean, *Gheorghe Crăciun, eseist*, în revista „Cultura”, nr. 8, 2011
- Ov. S. Crohmălniceanu, *Al doilea suflu*, Editura Cartea Românească, București, 1989
- Gheorghe Grigurcu, *Poezie și ontologie*, în revista „România literară”, nr. 21, 2007
- Ion Bogdan Lefter, *Recapitularea modernității. Pentru o noua istorie a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999
- Ion Bogdan Lefter, *Anii 60-90. Critica literară*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
- Ioan Holban, *Istoria literaturii române. Portrete contemporane*, Editura Princeps Edit, Iași, 2003
- Mircea Iorgulescu, *Prezent*, Editura Cartea Românească, București, 1985
- Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
- Mircea Martin, *Două sinteze importante despre modernism, postmodernism în literatura română de ieri și de azi*, în revista „22”, nr. 664, 2002
- Cornel Moraru, *Textul și realitatea*, Editura Eminescu, București, 1984
- Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, Editura Cartea Românească, București, 2008
- Gheorghe Perian, *Scriitori români postmoderni*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996
- Irina Petraș, *Literatură română contemporană*, Editura Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2010
- Virgil Podoabă, *Metamorfozele punctului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004
- Ion Pop, *Viață și texte*, Editura Dacia, Cluj, 2001
- Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Editura Semne, București, 2009
- Monica Spiridon în *Dicționarul General al Literaturii Române*, vol. II, C-D, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004
- Eugen Simion, *Scriitori români de azi, IV*, Editura Cartea Românească, 1989
- Radu G. Țeposu, *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca
- Mihaela Ursa, *Gheorghe Crăciun*, Editura Aula, Brașov, 2002
- Marian Papahagi, în *Dicționarul Scriitorilor Români*, I, A-C, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995